

TIJDSCHRIFT HISTORISCH AMERSFOORT JRG 23 • NR 4 • DEC 2021 • € 2,95

KRONIEK

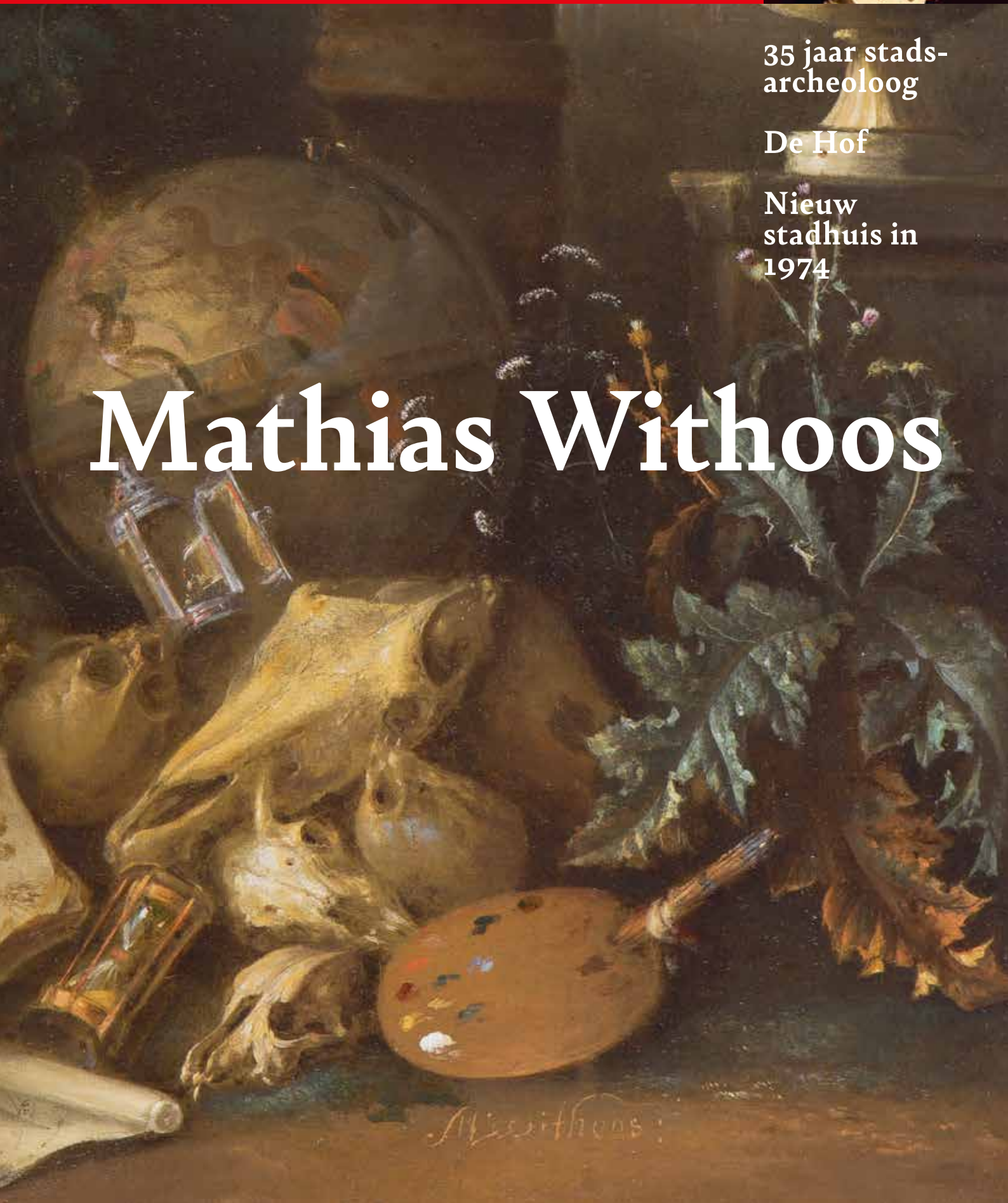

35 jaar stads-
archeoloog

De Hof

Nieuw
stadhuis in
1974

Mathias Withoos

NIEUWS

Van de redactie

Wederom vindt er een wisseling van de wacht plaats binnen de Kroniek-redactie. Dirk Steenbeek heeft na 33 jaar Archief Eemland verlaten om een nieuwe uitdaging aan te gaan als informatiespecialist bij Collectie Overijssel (voorheen Historisch Centrum Overijssel). Binnen de Kroniek-redactie wordt hij vervangen door Henk van Tilburg. Wij wensen Dirk veel plezier in zijn nieuwe werk, maar betreuren zijn vertrek uit de Amersfoortse erfgoedwereld.

Ook Francien Snieder heeft afscheid genomen van de redactie; zij is inmiddels vervangen door Timo d'Hollosy. Op ons verzoek heeft zij in dit nummer een artikel geschreven over wat zij als stadsarcheoloog in de afgelopen 35 jaar allemaal is tegengekomen.

Nieuwe podcasts

Inmiddels zijn er twee nieuwe podcasts over de Amersfoortse geschiedenis verschenen. In de aflevering over de 19e eeuw gaat Nelleke Visscher in gesprek met Jan Niessen en Addy Schuurman. Over de 20e eeuw spreekt Trudy de Mooij met Jan Niessen en Guido de Wijs. De montage is van Eric van der Velden; hij voegde geluids- en muziekfragmenten toe, die passen bij de tijd.

Beluister de podcasts via www.historisch-amersfoort.nl – Geschiedenis Amersfoort.

Opgraving Vasco da Gamastraat / Bartholomeus Diasstraat

Centrum voor Archeologie graaft

- Het onderzoek op de hoek van de Vasco da Gamastraat-Bartholomeus Diasstraat heeft een tweede tabaksschuur opgeleverd. Ook zijn de resten aangetroffen van de Lageweg die hier ooit gelopen heeft. Het veldwerk is afgerond, de uitwerking gestart.
- De uitwerking van een opgraving bij de Horsterweg in Leusden uit 2019 is afgerond en de resultaten gepubliceerd (CAR-rapport 116).

Hier stond in de Late IJzertijd een boerderij en meerdere bijgebouwen. Na de IJzertijd werd het gebied te nat voor bewoning en pas in de Late Middeleeuwen weer in gebruik genomen. In 1944-1945 is het terrein korte tijd onderdeel geweest van de Duitse Pantherstellung; de tankgracht is bij het onderzoek aangetroffen. Na de oorlog is deze weer snel gedicht.

Naar aanleiding van

In het septembernummer van de Kroniek schreef Dirk Steenbeek een artikel over twee onbekende Amersfoortse schetskaarten. Hierop kwam een reactie van de heer Wolleswinkel. Hij herkende in de tweede beschreven kaart het goed Abbelaar, met de Luntersebeek en de Barneveldsestraat. De kaart is gemaakt naar aanleiding van een

nieuwe grondverdeling in 1619 tussen het latere Klein- en Groot-Abbelaar. Groot-Abbelaar was in handen van het Sint-Pietersgasthuis en dat verklaart de aanwezigheid van de kaart in dit archief. De heer Wolleswinkel is auteur van het boek *De boerderijen van Renswoude* (2019), waarin ook het goed Abbelaar ruim aan bod komt.

INHOUD

4 Withoos' Vanitas

6 Restauratie vordert

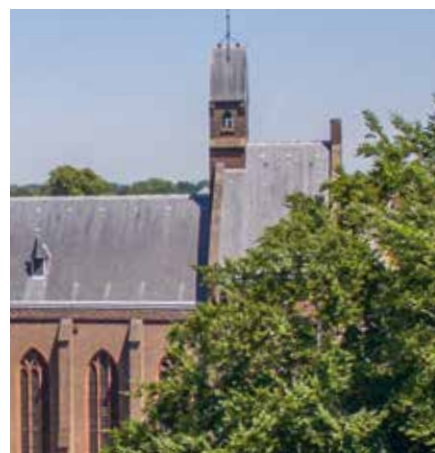
7 Brooduitdeling

10 35 jaar stadsarcheoloog

14 Nieuwe oude Hof

17 Jaarboek 2021

18 Stadhuis geopend

20 Soldatenstad

22 De fascinatie
23 Boeken
24 Agenda

Omslagfoto: Detail van Vanitas-stillevan met globe en palet, Mathias Withoos, 1660 (collectie Museum Flehite)
(Het hele schilderij is te zien op de expositie *Ander Licht op Withoos* zie p. 24)

gebeeld. De slang heeft zich rond het altaar gewikkeld en bijt hierbij in zijn eigen staart. Een metafoor voor de cyclische tijd, een cirkel die in zichzelf terugvloeit en zo vernieuwing, herhaling en regeneratie mogelijk maakt. En inderdaad, onder de kin van deze draakachtige slang hangen dezelfde slierten die ik ook op het werk uit *La Fère* ontwaarde.

LA FÈRE VS REIMS

Bij het indienen van het bruikleenverzoek aan het museum in *La Fère* kwam ik in contact met Mariel Hennequin. Mariel, een kundig museumgids, reageerde enthousiast en heeft geholpen de conservator en de burgemeester te overtuigen het werk uit te lenen aan Amersfoort. Zelf had Mariel ook iets met dit werk van Withoos. Ik vertelde hem over de mogelijke overschildering. We besloten dit samen te gaan onderzoeken. Om onze ideeën te kunnen onderbouwen bleek een onderzoek op basis van infrarood-techniek noodzakelijk. Dankzij een gift van Els Kemperink en een bijdrage van het museum in *La Fère* kregen we het geld bij elkaar om het schilderij te laten fotograferen.

ONDERZOEKSVRAGEN

We formuleerden twee onderzoeksvragen waarop een infrarood-foto ons antwoord zou moeten geven. Allereerst natuurlijk de vraag, wat er onder de buste van Seneca aan onderschildering is te zien. Heeft Withoos inderdaad zijn compositie gewijzigd? Daarnaast de datering: Withoos heeft het schilderij ook gedateerd A° 166.. Helaas was het vierde cijfer niet meer te leesbaar. Zo wisten we in elk geval dat het schilderij tussen 1660 en 1669 geschilderd moest zijn. Wellicht was het vierde cijfer met infrarood-techniek ook te zien.

RESULTAAT

Afgelopen januari was het zover: de infrarood-foto's leverden een verrassend resultaat op. Onder de mantel van Seneca bleek een schedel zichtbaar. De oogkas-

Links: Omnia Vanitas, Mathias Withoos, (Musée des Beaux-Arts, Reims)

Rechts: Vanitasstillevens met buste van Jacob van Campen, Mathias Withoos, 1658.

De infrarood-foto van *La Fère* gecombineerd met de apenschedel van Museum Flehite (onder de kin van Seneca) en Ouroboros van Reims (in zijn mantel).

Albert Boersma is gastconservator van de tentoonstelling en auteur van het boek *Ander licht op Withoos-Drie generaties Withoos*. (zie p.23 en 24)

sen waren zo groot dat het niet de schedel van een mens kon zijn maar van een aap... Dit deed mij meteen denken aan het Vanitasstillevens van Museum Flehite, *Vanitasstillevens met buste van Jacob van Campen* uit 1658. En ook de slang Ouroboros werd dankzij de infrarood-techniek weer zichtbaar, zoals die in het werk uit Reims is te zien. Over deze vondst hebben Mariel en ik samen een artikel geschreven, dat eind dit jaar in een Frans historisch tijdschrift zal verschijnen. De kwestie van de exacte datering konden we tot twee jaren terugbrengen: het onduidelijke cijfer is een 3 of een 7, dus 1663 of 1667.

CONCLUSIE

De buste van Seneca is dus later door Withoos aan het stilleven toegevoegd. In eerste instantie heeft hij voor een Ouroboros op het altaar gekozen, zoals in het *Vanitasstillevens* uit Reims. Daarop plaatste hij een schedel van een aap met een hoed, zoals in het

Vanitasstillevens van Museum Flehite. De aarzeling van Withoos over welk element hij in zijn compositie moest plaatsen is interessant. Zijn eerste keuze voor een apenschedel verwees naar de negatieve symbolische betekenis van de aap. De aap is immers onderworpen aan zijn primaire schaamteloze driften. Die beeldspraak beeldde Benedetto Giovanni Castiglione (Genua, 1609 -

Mantua, 1664) ook af op zijn prent *Filosoof Diogenes zoekt naar een eerlijk mens*.

Op zijn zoektocht naar een eerlijk mens trof Diogenes enkel dieren aan, waaronder een aap. De prenten van Castiglione moeten voor Withoos een bron van inspiratie zijn geweest. Soms 'citeerde' hij daar in beelden letterlijk uit. In het schilderij uit *La Fère* gaf Withoos uiteindelijk de voorkeur aan de rustgevende figuur van filosoof Seneca, die de mens de weg wijst om aan de aardse verleidingen te ontsnappen. Withoos' stilleven uit *La Fère* is een ware spiegel van zijn tijd. Als de diepe religiositeit door Withoos' werk hier voelbaar is, zien we zijn zorgen over een onzekere periode van oorlog en strijd. Neostoïcisme kon een uitweg bieden. ●

Met dank aan Mariel Hennequin van Musée Jeanne d'Abouville, La Fère (Frankrijk)

Na strippen komt bouwen

Toen de restauratie van het grote stadsgezicht op Amersfoort van Mathias Withoos in mei van dit jaar van start ging, was er nog veel onduidelijk. Onderzoek moest duidelijkheid brengen in een aantal aannames, die gedaan waren op basis van visuele waarnemingen.

door **LYDIA EDELKOORT-VAN DER VLERK**

Het was een monnikenwerk: centimeter voor centimeter moest restaurator Kathrin Kirsch de vernislagen van de oorspronkelijke verflaag afhalen. Grote boosdoener was de middelste van de drie vernislagen, een synthetisch vernis die vermoedelijk vanaf de jaren 50-60 werd aangebracht en zich moeilijk liet oplossen.

PASTEL

Inmiddels zijn de oude vernislagen verwijderd. Het is alle moeite waard geweest. Nu is het stadsgezicht niet langer vergeeld en donker, maar komen bijna pastelkleuren tevoorschijn, zachtblauw in de lucht en zachtgroen in het landschap. Het oogt nog wat mat en dof, maar als straks als laatste een nieuwe vernis is aangebracht, zal het schilderij weer stralen.

NOG TE DOEN

Na de verwijdering van het vernis kan Kathrin Kirsch het schilderij verder 'strippen', zoals zij dat noemt. Oude retouches en vullingen van eerdere restauraties worden afgenomen. Mogelijk volgt er nog een extra conserverende maatregel, namelijk het vervangen van het spieraam uit 1929. Deze houtconstructie heeft gebreken en kan het doek niet langer optimaal opgespannen houden.

OPBOUW

Als dat allemaal achter de rug is, kan Kathrin weer gaan opbouwen. Vullingen worden aangebracht op plekken met verfvlies en worden geretoucheerd, net als verpoetste of sleetse plekken. De laatste handeling zal zijn het aanbrengen van een beschermende vernislaag, zodat het schilderij weer tientallen jaren

Delen van de lucht zijn schoongemaakt: het verschil is goed zichtbaar.

VERRASSINGEN !?

Onder de oude vernislagen komen in de oorspronkelijke verflagen die Withoos aanbracht kleine verrassingen tevoorschijn. Kathrin denkt vingerafdrukken te herkennen, in

enkele boomkruinen en in een rookpluim uit een schoorsteen. Die zijn daar met opzet aangebracht in de nog zachte olieverf, voor een wat wollig effect. Is dat de vinger van meester Mathias Withoos of misschien van een van zijn leerlingen, bijvoorbeeld Caspar van Wittel? Kathrin zoekt verder: als uitiem doel heeft zij de signatuur voor ogen. Waar heeft de meester zijn werk met *Mathias Withoos* gesigineerd?

Lydia Edelkoort-van der Vlerk is conservator van Museum Flehite.

mee kan. Helaas is het de vraag of de restauratie vóór half december klaar zal zijn, vóór de opening van de tentoonstelling *Ander licht op Withoos*. Want wie weet welke verrassingen het schilderij nog in petto heeft. ●

*Met dank aan
Kathrin Kirsch (Restauratieatelier Amsterdam)*

MUSEUM FLEHITE

De Brooduitdeling, ca 1660, olieverf op doek (in twee delen)

EEN ALLEGORISCHE VOORSTELLING IN TWEE DELEN

De Brooduitdeling

Het 17e-eeuwse schilderij *De Brooduitdeling* in de collectie van Museum Flehite bestaat uit twee delen; een groot doek van ruim twee meter breed en een klein doek dat min of meer aansluit ter linkerszijde. Het werk is niet gedateerd of gesigneerd en valt niet aan een kunstenaar toe te schrijven. Toch blijkt er heel wat meer over dit werk te vertellen dan aangenomen werd.

door MARJAN DE MAN

Centraal staat een man naast een tafel vol brood en boter; hij overhandigt twee broden aan een kind, dat klaarstaat met een broodmand. Een zilveren inktstel staat op een stapel papieren voor hem. Achter het kind staat vrij opvallend een vrouw met een witte sluier over een zwarte tipmuts en een baby op haar arm. Om haar heen wachten volwassenen en kinderen op hun beurt. Op het kleine schilderij, dat aansluit aan de linkerkant van het grote schilderij, staan een kind en hond.

Silhouet van de topgevel van het Kapelhuis. Detail van het kleine schilderij van *De Brooduitdeling*.

MUSEUM FLEHITE

OMGEVING

De architectuur neemt een belangrijke plaats in. Links herkennen we de Onze-Lieve-Vrouwetoren, geflankeerd door de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Op het kleine schilderij, dat aansluit aan de linkerkant van het grote schilderij, staat op de achtergrond de rij huizen aan de zuidzijde van het Lieve-Vrouwekerkhof. Duidelijk zichtbaar is het karakteristieke laatgotische silhouet van het Kapelhuis op de hoek van de Krankeledenstraat.

BROEDERSCHAP

Het Kapelhuis dateert oorspronkelijk uit het begin van de 16e eeuw, als zetel van de Broederschap

van Onze-Lieve-Vrouw. Er waren twee Onze-Lieve-Vrouwebroedersschappen in Amersfoort, een in de Sint-Joriskerk en een die het beheer had over de Onze-Lieve-Vrouwekapel. Deze broederschap was ook verantwoordelijk voor de organisatie van Amersfoort als pelgrimsstad. Helaas is het archief van de broederschap verloren gegaan, maar gezien de verwijzingen op het schilderij naar de broederschap, is het zeer goed mogelijk in hun opdracht geschilderd.

KAPELHUIS

In 1872 stierf de laatste bewoner van het Kapelhuis en de gemeente Amersfoort besloot als eigenaar van

Het Kapelhuis kort na de restauratie van 1905.

het pand uiteindelijk het te verkopen. Het Kapelhuis werd daarbij aangeduid als (*het huis*) *de Lieve Vrouwe Capel* E 315. In het Raadsbesluit van 21 januari 1873 wordt aangegeven dat 'de Raad der gemeente Amersfoort [...] bepaalt dat de aan den muur van eene der kamers van eerstgenoemde huis [Kapelhuis] verbonden schilderij niet onder den verkoop begrepen is, doch van gemeentewege zal worden weggenomen, terwijl de daardoor, als ook door het wegnemen van het gedeelte der schilderij dat in een nevenstaande kast verborgen is, te veroorzaken schade aan het huis, komt ten laste van den koper.' In hetzelfde jaar wordt melding gemaakt van een schilderij in de Lieve-Vrouwekapel (lees: het Kapelhuis), weggehaald door gemeente bij de verkoop van het pand. De verkoop van het Kapelhuis dreigde in 1904 te eindigen in een grondige verbouwing door de nieuwe eigenaar, maar door ingrijpen van de *Rijkscommissie voor de beschrijving der Monumenten van Geschiedenis en Kunst* en inzet van de Oudheidkundige Vereniging Flehite werd dit gelukkig voorkomen. Een restauratie van het pand volgde.

CENTRAAL MUSEUM UTRECHT

De jaarlijkse voedseluitdeling aan de armen door Maria van Pallaes in Utrecht, Hendrick Bloemaert, 1657, olieverf op doek.

BROODUITDELING

In 1929 worden de schilderijen *Het Oordeel* van Jacob van Campen en de *De Brooduitdeling* in opdracht van de gemeente gerestaureerd door de Amersfoortse kunstschilder Jan de Goederen. In 1941, wanneer het Kapelhuis nogmaals wordt gerestaureerd, worden op een nota twee schilderijen van een brooduitdeling genoemd. Het lijkt erop dat de schilderijen na 1873 tijdelijk uit het Kapelhuis verwijderd zijn geweest en later weer zijn teruggehangen. In 1964 wordt *De Brooduitdeling* door de gemeente Amersfoort in bruikleen gegeven aan Museum Flehite.

Onderzoek moet uitwijzen of de twee schilderijen misschien schoorsteenstukken van het Kapelhuis zijn geweest. Het gebruikte perspectief leent zich voor het plaatsen boven ooghoogte, dus bijvoorbeeld op een hoge schouw. Ook in de regentenkamer van de Armen de Poth van de Broederschap van de Heilige-Geest is de schoorsteenmantel aan de voor en zij-kanten bekleed met schilderijen waarop onder meer de Heilige-Geest, de pot van Armen de Poth en broden te zien zijn.

MARIA VAN PALLAES

Het Amersfoortse schilderij *De Brooduitdeling* vertoont opvallende overeenkomsten met een schilderij van de Utrechtse katholieke kunstenaar Hendrick Bloemaert. Daarop staat afgebeeld de jaarlijkse voedseluitdeling aan de armen in Utrecht. Rechts zit Maria van Pallaes (1587-1664). Zij stichtte als rijke Utrechtse weduwe in 1651 een fundatie voor de armen en liet twaalf huisjes voor hen bouwen. De voedseluitdeling op het schilderij vindt buiten plaats, op straat voor de *kamers* en de regentenkamer in Utrecht, hoek Agnietenstraat-Nieuwegracht. In deze regentenkamer diende dit schilderij als schoorsteenstuk.

HENDRICK BLOEMAERT

Hendrick was de zoon van de beroemde Abraham Bloemaert. De Utrechtse Hendrick was geen onbekende in Amersfoort: tussen 1649 en 1669 schilderde hij vijf altaarstukken voor de katholieke (schuil)kerk Sint-Joris-op-'t Zand. De schilderijen hangen daar nog steeds, al is dat nu een 20e-eeuwse oudkatholieke kerk. Bloemaert maakte in 1667 voor Sint-Joris-op-'t Zand ook *De Kroning van Maria*, maar dit schilderij bevindt zich in de collectie van het Museum Catharijneconvent in Utrecht. Uit archiefstukken blijkt dat de katholieke Hendrick Bloemaert uit Utrecht contact heeft gehad met zijn Amersfoortse vakgenoten; ook zij waren voor het merendeel katholiek.

MUSEUM FLEHITE

Maria, Onze-Lieve-Vrouw, met het kind Jezus, detail van de Amersfoortse Brooduitdeling.

Middelste brood gemerkt met LK, detail van de Amersfoortse Brooduitdeling.

AMSTERDAM

Onderzoek naar drie schilderijen met uitdeling aan de armen als thema, afkomstig uit het Oudezijds Huiszittenhuis in Amsterdam, heeft aangetoond dat deze schilderijen niet in de regentenkamer maar in de ontvangstkamer hebben gehangen.

De reden is opvallend: dergelijke schilderstukken waren een vorm van marketing en moesten donoren overtuigen om te investeren in barmhartige zaken.

Marjan de Man is kunsthistoricus en gastconservator van Museum Flehite.

UITDELING

De Onze-Lieve-Vrouwebroederschap hield elk jaar op Maria Hemelvaart (15 augustus) een openbare brooduitdeling aan de armen. De werkelijke brooduitdeling zou niet op straat maar in de kerk hebben plaatsgevonden. Waar Bloemaert de straat vóór de regentenkamer als decor gebruikt, worden op het Amersfoortse schilderij de Onze-Lieve-Vrouwetoren, de Onze-Lieve-Vrouwekapel en het Kapelhuis niet zonder reden als decor gebruikt.

ONZE-LIEVE-VROUW

Niet als op het Utrechtse schilderij is op het Amersfoortse schilderij de schenker van het brood aan de rechterzijde afgebeeld. Het is de Heilige Maagd Maria (Onze-Lieve-Vrouw) met het kindje Jezus, als personificatie van de Amersfoortse Onze-Lieve-Vrouwebroederschap. Mogelijk is de vrouw met het kind op de arm ook een personificatie van het pijpaarden Mariabeeldje dat in 1444 verantwoordelijk was voor het Mirakel van Amersfoort en daarmee het bestaansrecht vormt van het broederschap. Het gewaad van de vrouw past in ieder geval beter bij het 15e-eeuwse Mariabeeldje dan bij een scene uit de 17e eeuw. Haar tipmuts is daarentegen uit de periode 1650-1670.

BROOD

Een aardig detail is te vinden op de geschilderde broden. De letters LK zijn op het brood zichtbaar. Dit zijn niet de initialen van de kunstenaar, maar het merkteken

van de broederschap, ingebakken in het brood. Er wordt van uitgegaan dat de letters LK staan voor *Lievrouw Kerk*. Er zijn meerdere schilderijen van armenuitdelingen gevonden waarop gemerkt brood te zien is. De reden is van alle tijden; de armen konden het gemerkte brood niet verhandelen of bijvoorbeeld ruilen voor bier.

Het onderzoek naar het schilderij *De Brooduitdeling* is nog maar net begonnen. Hopelijk krijgt dit verhaal een vervolg in een toekomstig jaarboek van de Oudheidkundige Vereniging Flehite. ●

Van Romeins grafveld tot middeleeuwse afvalkuil

Nu, bij mijn vertrek, na 35 jaar stadsarcheoloog van Amersfoort te zijn geweest, verdiep ik me nog meer in het verleden dan een archeoloog dat van nature al geneigd is te doen. Het opruimen van mijn persoonlijk archief waarmee ik de laatste maanden bezig was, geeft een onthullend inzicht in de bonte verscheidenheid van het werk van al die jaren.

door **FRANCIEN SNIEDER**

De titel van dit stuk probeert die diversiteit uit te drukken, maar daarbij wil ik zeker niet de suggestie wekken dat dit alleen gold voor de archeologische inhoud. Vaak – meestal – had het regelwerk verreweg de overhand. Een beknopte greep uit het 'bureauwerk': onderhandelingen met aannemers, het bepleiten van noodzakelijk beleid, het scheppen van arbeidsvoorwaarden voor mede-archeologen en vrijwilligers. Het kwam vaak voor dat, als ik op de terugweg naar huis de dag overdacht, ik nauwelijks mijn bezigheden kon opsommen, terwijl ik toch echt de hele dag gewerkt had.

CENTRUM VOOR ARCHEOLOGIE

CENTRUM VOOR ARCHEOLOGIE

Boven: Publieke belangstelling tijdens een Open Dag bij de opgraving op de Hof (1991).

Links: Opgraving Kerkstraat-Muurhuizen (1984).

DE HOF

De opgraving die het meeste indruk op mij heeft gemaakt was die op de Hof, nu ruim 30 jaar geleden. Maandenlang onderzoek doen op de plek waar het begon voor Amersfoort als stad in de middeleeuwen: dat was een buitenkans. We deden belangrijke ontdekkingen over de ligging van de bisschoppelijke hofstede en over de inrichting van het marktplein, dat de Hof al vanaf de 13e eeuw bleek te zijn geweest.

'IN HET VELD'

Dat was het natuurlijk wel als ik de hele dag op een opgraving had gewerkt. Dit gebeurde echter alleen de eerste jaren van mijn loopbaan in Amersfoort: de hele dag 'in het veld' zijn. Het mag duidelijk zijn dat het opgraven een van de leukste onderdelen van mijn werk was; de studie archeologie was niet zomaar gekozen. Vaak was het al spannend als de 'kraan' of graafmachine de bovenste laag van de bovengrond verwijderde. Als het een interessante plek was, dan bleef het interessant tot de laatste dag van de opgraving.

In mijn beginjaren was het, archeologisch gezien, redden wat er te redden viel in Amersfoort (bijna overal in Nederland trouwens). Het was een tijd waarin de gemeente zowel in het buitengebied als in de binnenstad met ontwikkelingen in de bodem zeer actief was.

De publieke belangstelling was enorm: de hele dag dromden geïnteresseerden aan de hekken, duizenden bezoekers kwamen af op Open Dagen en vele artikelen verschenen in de pers. Toen er een afval laag van rond 1375, vol aardewerk, speelgoed, schoenen enz. werd ontdekt, leverde een oproep om vrijwilligers tientallen enthousiastelingen op, die weken met troffels in de weer waren.

Vele vrijwilligers helpen mee bij de opgraving op de Hof (1991).

EMICLAERSEWEG

Een andere belangrijke en omvangrijke opgraving uit de beginjaren (1989) was die aan de Emiclaerseweg. Hier zijn sporen uit de Midden Steentijd, meerdere boerderijen uit de IJzertijd en een crematiegrafveld uit de Romeinse tijd opgegraven.

De plek werd ontdekt door twee amateurs die rondliepen door de gebieden waar de grond bouwrijp werd gemaakt voor woningbouw. In Hoogland zijn op die manier veel vindplaatsen ontdekt.

OVERTUIGINGSKRACHT

In mijn beginjaren was het, archeologisch gezien, redden wat er te redden viel in Amersfoort (bijna overal in Nederland trouwens). Het was een tijd waarin de gemeente zowel in het buitengebied als

Grote opgravingsvlakken aan de Emiclaerseweg. Aan de overkant de boerderij van Gijs Hilhorst (1989).

KRONIEK

Monumentenzorgers en archeologen schreven al jarenlang artikelen over actuele onderwerpen in het *Nieuwsblad voor Monumentenzorg en Archeologie*, opgericht en onder redactie van Max Cramer. Ook bestond er natuurlijk al heel lang het tijdschrift *Flehite* (sinds 1964), waarin naast (kunst)historische artikelen ook over archeologie werd gepubliceerd. De redactie van dit blad vond het in 1999 tijd voor een nieuwe aanpak en benaderde mij en ook Fred van Kan, stadsarchivaris, of we iets voelden voor een samenwerking. Omdat *De Kroniek* een regelmatige verschijning zou krijgen was hierin ook plaats voor actuele zaken. Voor de langere artikelen werd toen het *Jaarboek Flehite* in het leven geroepen.

Steeds meer kreeg de *Kroniek* (de hoofdletter D werd een kleine letter) een professioneler uiterlijk en werd de verschijningsfrequentie verhoogd van drie naar vier maal per jaar. En om de samenwerking met de monumentenzorgers compleet te maken, werden ook zij in de redactie gevraagd. Het was een van de leuke onderdelen van mijn werk en ik heb de afgelopen twintig jaar met veel plezier het blad gemaakt, samen met de andere erfgoedpartners van museum en Oudheidkundige Vereniging Flehite, het stadsarchief en afdeling monumentenzorg. Timo d'Hollosy heeft nu het redacteurschap vanuit de stadsarcheologie overgenomen.

in de binnenstad met ontwikkelingen in de bodem zeer actief was. Hoogland werd grotendeels bebouwd en in de binnenstad kregen veel pleinen een nieuwe inrichting. De archeologische dienst moest opgraven met zeer beperkte middelen (geld en mankracht) en tegelijkertijd bestuur en publiek overtuigen van het bestaansrecht van een gemeentelijke archeologische dienst. Alhoewel de stadsarcheologie in Amersfoort altijd in een welwillende sfeer heeft kunnen gedijen, was het destijds een wereld van verschil met nu. Toen was overtuigingskracht het voornaamste instrument en nu staat de wet achter de gemeentelijke archeologie en vormt de omvang van mankracht een degelijke basis onder de stadsarcheologie.

WETGEVING

Met trots kan worden vermeld dat bij de gemeentelijke archeologische dienst van Amersfoort een belangrijke bouwsteen voor de huidige wet is gelegd. Monique Krauwer die in 1984 als eerste stadsarcheoloog in Amersfoort begon, had al gauw het idee dat het van groot belang is over een waardenkaart te beschikken, waarop gebieden staan aangegeven waar vóór de bouw uit archeologisch onderzoek moet worden gedaan. Deze kaart werd in 1989 vastgelegd in de gemeentelijke verordening en was een voorbeeld voor landelijke beleidsmakers op archeologisch gebied.

VRIJWILLIGERS EN COLLEGA'S

In de jaren 80 en 90 was in Hoogland het tempo van nieuwbouw enorm. Wij, Monique Krauwer en ik, als stadsarcheologen met ieder een halve baan, moesten in dit historisch heel belangrijke gebied onderzoek doen. Dat lukte natuurlijk lang niet overal. Gelukkig hadden we hulp: leden van de AWN (Nederlandse Archeologievereniging) en andere vrijwilligers stonden ons bij met het opgraven, maar ook met het verwerken van de vondsten. De groep vrijwilligers is gebleven, ook toen er meer archeologen door de gemeente in dienst konden worden genomen. Het werken met vrijwilligers is zeer waardevol, niet alleen vanwege hun onontbeerlijke ondersteuning in het arbeidsintensieve proces van opgraven en uitwerken. Maar bovenal vanwege hun enthousiasme dat verfrissend en motiverend is.

WERKPROCES

De al genoemde wetgeving, de Erfgoedwet, en de stevige basis die deze biedt voor het werk van de archeologen had ook een andere kant: elke gravende instantie dient zich sinds enkele jaren te certificeren. Zo konden ook commerciële partijen een opgravingsvergunning krijgen, waar voorheen alleen overheden en universiteiten opgravingen mochten uitvoeren. Het vastleggen van het werkproces in protocollen - taai en veelomvattend zijn termen die al dit werk niet voldoende recht doen - is op een deskundige manier gedaan

Het is goed voor ogen te houden dat de archeologen het niet voor zichzelf doen maar ten dienste staan van het publiek.

Uitje met de vrijwilligers naar het Singer Museum in Laren (2021).

door mijn collega Timo d'Hollosy, daarin bijgestaan door de andere archeologen. Het betekende een grote verandering in het bestaan van de archeoloog: spontaan een schep in de grond zetten is er niet meer bij!

COMPACTE STAD

Ik ben altijd in Amsterdam blijven wonen en had ooit de droom in Amsterdam stadsarcheoloog te zijn: drie maal per week op en neer reizen is niet ideaal. Maar al gauw kreeg ik door hoeveel voordelen Amersfoort, als compacte middeleeuwse stad, een stadsarcheoloog te bieden heeft. De relatief geringe omvang van de middeleeuwse stad en ook de betrekkelijke gaafheid van Amersfoort zorgen ervoor dat je sneller grip krijgt op de ontwikkeling ervan.

Stadswandeling, uitgebracht door de STAA.

Links: Aagje is de reconstructie van een 27-jarige Amersfoortse vrouw uit de 17e eeuw, op basis van een skelet. Rechts: Kinderschoentje gevonden bij de opgraving ter plekke van de voormalige Markthal aan Breestraat 23 (1984).

Binnen het onderzoek naar de stad is het belangrijk verschillende disciplines samen te brengen. Want juist door historisch, iconografisch en bodemkundig onderzoek te integreren, kom je tot de beste resultaten. Ik kijk dan ook met groot plezier terug op projecten als de samenwerking met de collega's van monumentenzorg (bijvoorbeeld boeken als *Stadhuizen van Amersfoort, Middeleeuwse huizen*) en met de diverse historici die schreven aan *Bruit van d'Eem*. De samenwerking binnen de redacties van de *Kroniek* en het *Jaarboek* waren ook aangename onderdelen van mijn werk. Het is heel stimulerend samen aan een tijdschrift te werken. Daarbij was het ook leuk om vrijwilligers te begeleiden bij het uitkiezen van een onderwerp voor een artikel en bij het schrijven ervan.

PUBLIEK

Verspreiding van de kennis over het verleden van stad en omgeving is voor stadsarcheologen in Amersfoort een constant en belangrijk doel. Om dit financieel, maar ook met ideeën, te ondersteunen is de STAA, de Stichting Archeologie Amersfoort opgericht. Een stichting die al veel fondsen voor leuke projecten heeft gewonnen. Het boek *Nering en Vermaak*, over de vondsten van de Hof, en de bijbehorende tentoonstelling in Museum Flehite waren een succes. Dit gold ook voor het kinderboek dat aan alle kinderen uit groep 7 en 8 in Amersfoort is uitgedeeld ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van de stad.

Francien Snieder was tot haar pensionering op 13 november 2021 stadsarcheoloog bij het Centrum voor Archeologie.

OPEN DEPOT

Het idee van een Open Depot is gerealiseerd toen de dienst in 1999 verhuisde naar de Langegracht; daar werden een expositieruimte en de werkplaatsen voor publiek toegankelijk gemaakt. Op de huidige, riante plek aan de Westsingel wordt de publieksruimte met de vondsten nog aantrekkelijker gemaakt, met Aagje als trekker.

Wanneer iemand informatie over de archeologie van Amersfoort wil hebben, kan hij hier terecht. Of specifiek: wanneer iemand een recente vondst eens van dichtbij wil bekijken, komt hij naar Westsingel 46. Nu is dit idee van Open Depot op verschillende plekken in het land overgenomen onder de naam 'ArcheoHotspot'.

EEN BLIK IN DE TOEKOMST

De stadsarcheologie gaat mij aan het hart en daarom kort een paar gedachten over de stadsarcheologie in de komende jaren. Omdat de kennis over het verleden van de stad zich opstapelt bij de mensen die zich er mee bezighouden, is het van belang dat er continuïteit is

CENTRUM VOOR ARCHEOLOGIE

in de personeelsbezetting van de afdeling archeologie. En juist omdat die kennis en inhoud zo belangrijk is en altijd bovenaan zal moeten staan, is het aan te bevelen dat er tijd is voor het verwerken van de gegevens. Vondsten en de gegevens die opgravingen opleveren hebben in zich al veel waarde, omdat ze een tastbaar inzicht geven in het verleden: een kinderschoentje uit de 15e eeuw vertelt zelf het verhaal.

Maar door de gegevens met elkaar in relatie te brengen, kunnen ontwikkelingen in bijvoorbeeld de ruimtelijke ontwikkeling van de stad duidelijk worden en kunnen ook verbanden worden gelegd tussen verschijnselen in regionaal en groter verband. Om een voorbeeld te noemen: waarom zijn in de 14e eeuw zo veel boerderijen verlaten.

En dan is het goed hierbij voor ogen te houden dat de archeologen het niet voor zichzelf doen – hoe groot het werkplezier ook is – maar ten dienste staan van het publiek: de geïnteresseerde Amersfoorters, de kinderen die iets willen en moeten weten over de plek waar ze opgroeien. ●

De Hof

Voor het centrale plein van Amersfoort, De Hof, zijn plannen tot herinrichting in de maak. Hierbij kan men natuurlijk niet om het roemrijke verleden van het plein heen. Dit is immers de plek waar Amersfoort is ontstaan en waar al eeuwen lang mensen van alle kanten samen komen.

door SANNE BEUMER
EN SANDRA HOVENS

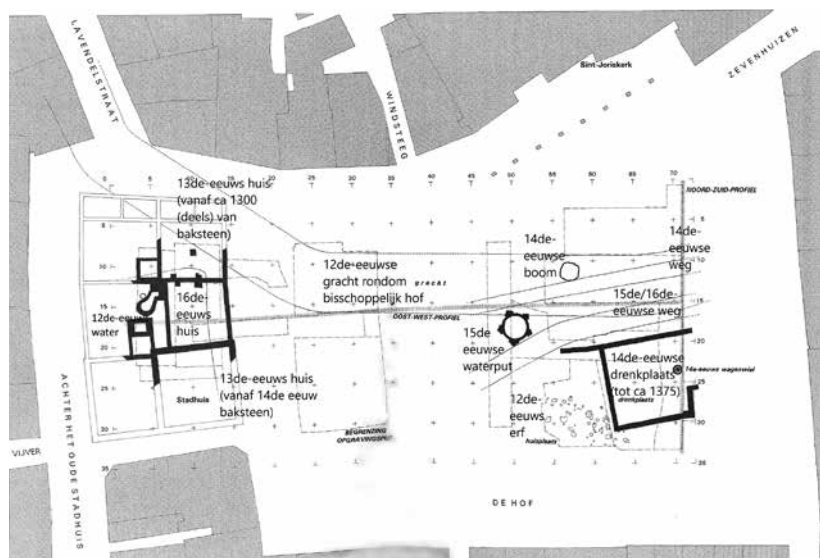
Niet ver van een doorwaadbare plaats (voorde) in de rivier de Eem (Amer), waar twee doorgaande routes van noord naar zuid en van oost naar west bij elkaar kwamen, stichtte in de loop van de 12e eeuw de bisschop van Utrecht een hofstede.

HOFSTEDE

De hofstede was een groep gebouwen, omringd door een gracht. Rond het versterkte huis van de beheerder van de goederen (meier of schout) stonden de woningen van zijn dienstponeel, diverse bijgebouwen (waaronder schuren voor de opslag van de goederen) en een kapel. Van hieruit organiseerde de heer van Amersfoort (leenman van de bisschop van Utrecht) de ontginningen van de Gelderse Vallei; hier kwamen de inkomsten van deze ontginningen binnen, waarvan een deel weer naar de bisschop ging. Bij deze hofstede ontstond een nederzetting, die snel uitgroeide en een stedelijk karakter kreeg.

LOCATIE

De hofstede lag niet op de plek van het huidige plein De Hof, maar hoogstwaarschijnlijk op de plek van de Sint-Joriskerk. De kerk is dan ook een rechtstreekse opvolger van de oorspronkelijke hof-kapel. Het zuidelijke deel van de gracht, die het complex omringde, lag op het huidige plein. Net buiten deze gracht is tijdens archeologisch onderzoek in 1991 nog een waterwerk gevonden, met een beschoeiing. De functie ervan is onduidelijk; het kan een kleine haven zijn geweest, maar ook een vijver, als onderdeel van de bisschoppelijke hof. Ook lag er in de 12e eeuw een boerenerf, zo'n 15 meter ten zuiden van de gracht; er zijn sporen gevonden van houten palen van een boerderij of schuur. Daarbuiten lag

Overzichtstekening van de belangrijkste sporen gevonden bij archeologisch onderzoek op De Hof in 1991. De Sint-Joriskerk is rechtsboven, het noorden linksboven.

een open gebied dat al snel als plein in gebruik werd genomen.

MARKTPLEIN

De kleine nederzetting bij de hofstede kreeg in 1259 stadsrechten. Bekend is dat er toen markt- en handelsactiviteiten waren die hoogstwaarschijnlijk plaatsvonden op De Hof. Zeker is dat in deze periode het erf is verdwenen en de haven/vijver en de gracht rond het hof-complex zijn gedempt. Het plein werd geëgaliseerd en minimaal anderhalve meter opgehoogd. In de 14e eeuw werd de oostkant van het plein als drenkkuil voor vee in gebruik genomen. Dit had ongetwijfeld te maken met de wekelijkse markten, waar runderen, varkens, paarden en schapen werden verhandeld. Daarnaast kon je op De Hof turf, steenkolen, stoffen en wol, zee- en riviervis, wijn, zout en andere etenswaren kopen.

Ook zuivelproducten werden verhandeld: dat blijkt uit de Boterbeurs, die in 1608 tegen de zuidzijde van de Sint-Joriskerk werd aangebouwd. Daarnaast werden op de Hof vier jaarmarkten gehouden en de ossenmarkten. Tot aan de 16e of 17e eeuw waren delen van het plein 'geplaveid' met leem en puin; het was dus niet alleen maar

Boven: Sfeerimpresie van een marktdag op De Hof, ca 1350.
Links: De Hof en omgeving, detail van de kaart van Janssonius-De Wit, situatie ca. 1630.
Rechts: De fundering van de waterput of stadsbron, 1991.

Beide 13e-eeuwse huizen hadden in eerste instantie hun ingang aan de kant van de (huidige) straat *Achter het oude stadhuis*. Rond 1300 echter kreeg het meest zuidelijke (linker) pand een andere verschijningsvorm. Het kreeg een torenachtige uiterlijk en de ingang werd verplaatst naar de Hofzijde; zo is het bekend van latere prenten. Of dit pand toen al in gebruik was als stadhuis is niet zeker, maar het lijkt waarschijnlijk. Bijna twee eeuwen lang hebben beide gebouwen los van elkaar gestaan.

In de loop van de 16e eeuw werd het gat tussen beide panden opgevuld met een nieuw gebouw. De luxe voorwerpen die in een beerput achter het pand werden gevonden, wijzen op gebruikers met een status. De drie huizen werden samengevoegd tot het stad-

een modderige bedoening. Sindsdien, tot ver in de 20ste eeuw, bestond de bestrating van het plein uit keien.

BEBOUWING

De eerste bebouwing rond het marktplein dateert uit de 13e eeuw; aan de westkant van het plein werden toen twee huizen gebouwd. Pas later kwamen aan de andere zijden de eerste panden te staan. Alleen het pand van *De Gaaper* (Hof 39), van oorsprong het Vleeshuis, stond er waarschijnlijk al rond 1300.

De Hof met het stadhuis en de Sint-Joriskerk, Abraham de Haen, 1729.

huis, dat in 1823 is afgebroken. Uitgewerkte plannen voor een nieuw stadhuis op deze plek werden wegens geldgebrek niet gerealiseerd.

WATERPUT

De kers op de taart tijdens opgravingen in 1991 was de vondst van een 15e-eeuwse waterput, midden op het plein. De locatie van de waterput is niet toevallig: een *wel* (waterbron) zorgde op natuurlijke wijze voor schoon water. De stenen put was rond, ongeveer 3 meter in doorsnede en werd gesteund door vijf puntige 'steunberen'. Hoogstwaarschijnlijk had de put of stadsbron oorspronkelijk een (hoge) opbouw met afdak en hijsmechaniek. Hier kon de stad haar burgers schoon drinkwater garanderen. De oude waterput mag dan zijn verdwenen, het water van de *wel* borrelt op ongeveer vijf meter diepte door het zand omhoog.

PLEIN

De Hof vormt nu nog steeds het hart van de historische binnenstad en een centrale ontmoetingsplek, waar weekmarkten

en evenementen worden gehouden. Na de Tweede Wereldoorlog was De Hof, buiten de marktdagen, vooral in gebruik als parkeerplaats. In 1991 werd het plein autovrij: een grote kwaliteitsverbetering voor de stedelijke ruimte. Na de vondst van de bijzondere middeleeuwse stadsbron werd besloten tot een reconstructie van dit centrale element op het plein, met een fontein. Het bouwwerk was een ontwerp van Cor van den Braber op basis van de gevonden fundamenten en was een geschenk van de Stichting Vrienden van Amersfoorts Stadsherstel. Van het Oude Stadhuis is de locatie gemarkeerd met enkele bomen. Op het plein is, naast de markten en evenementen, de horecafunctie nu een belangrijke factor, met de vele terrassen.

GEBOUWEN

Bijzonder is dat alle panden rond de Hof een monumentale of beeldbepalende status hebben. De bebouwing is karakteristiek en kleinschalig; de meeste panden hebben twee bouwlagen met een kap. Achter de huidige voorgevels blijken bij verbouwingen in veel gevallen nog restanten van de oorspronkelijke middeleeuwse huizen aanwezig te zijn. De Sint-Joriskerk is het Amersfoortse monument met de oudste oorsprong en ook nog steeds het meest markante bouwwerk aan het plein.

TOEKOMSTPLANNEN

De cultuurhistorische waarden van De Hof zijn dan ook heel divers: het verhaal van de ontstaansgeschiedenis van de stad, de gebruiksgeschiedenis van het plein, de stedenbouwkundige samenhang en daarnaast archeologische en architectonische waarden. Met alle betrokkenen bij het plein is in 2019 gestart met een toekomstvisie voor De Hof. De gebruikers, zoals markt, horeca en bewoners, hebben hun wensen ingebracht. Vanuit de gemeente is er

Markt op De Hof, ca 1910.

De Hof gezien vanuit het noord-oosten.

Sanne Beumer is archeoloog bij het Centrum voor Archeologie. Sandra Hovens is adviseur monumentenzorg en restauratiearchitect bij de Gemeente Amersfoort.

gekeken naar algemene thema's zoals fietsparkeren, het plein als verblijfsgebied voor bezoekers en ook naar klimaataspecten. Hittestress en wateroverlast zijn immers actuele onderwerpen waarmee voor de toekomst rekening moet worden gehouden. Vanuit de gemeentelijke teams Archeologie en Monumentenzorg is voor dit proces een cultuurhistorische analyse opgesteld, met als doel om de historische waarden een goede plek te geven in de toekomstige plannen. Daarbij kan de geschiedenis ook een belangrijke inspiratiebron vormen voor de ontwerpers: inrichtingselementen kunnen bijvoorbeeld verwijzen naar het verhaal van het plein.

ONTWERP

Het Amersfoortse ontwerpbureau *MAAK space* is geselecteerd om de uiteenlopende wensen te vertalen naar een ontwerp voor het plein. Op basis van een aantal thema's en varianten zijn zij in gesprek met alle betrokkenen. In alle varianten vormt de verbetering van de kwaliteit van de bestrating de basis, met materialen die aansluiten bij de karakteristieken van de binnenstad, zoals gebakken materiaal, keien en natuursteen. Voor alle andere aspecten moeten

ERFGOEDFOTO.NL | R.J. STÖVER

keuzes worden gemaakt. De toevoeging van meer groen op het plein is bijvoorbeeld een onderwerp van gesprek. Historisch gezien waren bomen nauwelijks aanwezig op de Hof. Maar dat sluit andere keuzes voor de toekomst niet uit, bijvoorbeeld als gevolg van klimaatontwikkelingen. In de geschiedenis van De Hof door de eeuwen heen zien we immers ook steeds nieuwe ontwikkelingen. Waar oorspronkelijk de nadruk vooral op de marktfunctie lag, wordt dit later parkeren en thans de verblijfsfunctie. De ontwerpers staan voor de complexe opgave om alle belangen af te wegen en te vertalen naar een toekomstbestendig plan voor De Hof. ●

Lees ook Krauwer, M. en F. Snieder (red), Nering en vermaak. De opgraving van een veertiende-eeuwse markt in Amersfoort, Amersfoort, 1994.

Over de pest, kloosters en Multatuli

Met vijf artikelen en de gebruikelijke overzichten van Monumentenzorg en het Centrum voor Archeologie, bevat het Historisch Jaarboek van dit jaar weer een schat aan informatie. Een aansprekend artikel in deze tijd gaat over de pest. Hoewel de pest relatief vaak toesloeg, werd Amersfoort minder zwaar getroffen dan andere (grotere) steden. Toch was het de meest dodelijke epidemie in de geschiedenis van de stad.

door WICHARD MAASSEN

De pest, een infectieziekte veroorzaakt door een bacterie, kende twee verschijningsvormen: de builenpest, waarbij herstel nog mogelijk was, en de per definitie ongeneeslijke longpest, overgebracht door opgehoest speeksel. De Zwarte Dood sloeg halverwege de 14e eeuw voor het eerst genadeloos toe, toen een kwart van de Europese bevolking eraan stierf.

PEST IN AMERSFOORT

Voor Amersfoort was de pest meest dodelijke epidemie. Dat stelt historicus *Gerard Raven* in zijn uitgebreide studie. Tijdens de piekperiodes van de pest, die vielen tussen 1553 en 1667, overleed naar schatting tussen de 5 en 14 procent van de Amersfoortse bevolking (bij corona is dat minder dan 0,1 procent). In een grote stad als Utrecht lag, zeker in het begin, het sterftecijfer aanzienlijk hoger. Raven verklaart het verschil door de massale aanwezigheid van ratten en vlooiën in de arme buurten rond de stadspoorten van Utrecht. Daarnaast had het relatief kleine Amersfoort minder handelscontacten met grote steden. Precieze cijfers over het aantal doden in Amersfoort door de eeuwen heen zijn niet overgeleverd. De enige bron daarvoor zijn de (onvolledige) registers van de Sint-Joriskerk. Daaruit valt op te maken dat alleen de pestjaren 1599 en 1629, ten tijde van de Spaanse bezetting, uitschieters kenden, met respectievelijk 54 en 37 doden.

NOG MEER

Met vijf artikelen en de gebruikelijke overzichten van Monumentenzorg en het Centrum voor Archeologie, bevat het nieuwe jaarboek weer een schat aan informatie. Sandra Hovens, werkzaam bij de afdeling Monu-

Wichard Maassen is journalist van AD Amersfoortse Courant en biograaf van de kunstenaars Toon Tieland, Johan Traarbach en Max Keuris.

mentenzorg van de gemeente Amersfoort, de geschiedenis van het klooster van Onze-Lieve-Vrouw aan de Zuidsingel. Dat dijde in zes eeuwen uit tot een imposant complex. Bouwkundige Taco Hermans neemt buitenplaats Grimmestein in Baarn onder de loep, waarover maar weinig bekend is. Ook nu nog kan niet met zekerheid worden vastgesteld of er ooit sprake was van een kasteel dan wel van een 'versterkt' huis, zoals het vermoeden is.

Amusant is het verhaal van historicus *Addy Schuurman* over de ambivalente houding van Amersfoort jegens een van Nederlands beroemdste schrijvers: Multatuli, pseudoniem van Eduard Douwes Dekker. In de jaren 1878-1881 trok hij elk voorjaar langs zo'n veertig steden om lezingen te geven. In het eerste jaar liet hij Amersfoort nog links liggen, maar de daaropvolgende jaren gaf hij elk jaar een voordracht in Amicitia. Aan de lokale krant lag het niet, die liet niets na om het publiek warm te krijgen. Maar in de stad vonden sommige notabelen de voordrachten en toneelstukken van Multatuli, maar zozo. Het vijfde artikel, van de hand van ondergetekende *Wichard Maassen*, behandelt leven en loopbaan van sociaaldemocraat Wim Huslage (1924-1985). Hij drukte in de jaren 70 een groot stempel op de Amersfoortse politiek. Het plan voor een weg dwars door de historisch binnenstad leidde mede tot de ondergang van de PvdA'er, nota bene ingeluid door zijn eigen partij. ●

Het Jaarboek is gratis voor leden van de Oudheidkundige Vereniging Flehite www.historisch-amersfoort.nl. Zie verder p.23 BOEKEN

DE OPENING VAN HET STADHUIS IN 1974

‘Een waardige residentie’

De kogel is door de kerk, Amersfoort krijgt een nieuw stadhuis. Een goede aanleiding om terug te kijken naar de opening van het huidige stadhuis op 28 augustus 1974. Dat doe ik aan de hand van een onderbelichte bron, namelijk onze krantencollectie. Voor de opening wordt namelijk een speciale editie van *De Vallei- en Eemlander* uitgegeven: *De Stad Amersfoort*. Deze editie groeit later uit tot het bekende huis-aan-huis blad.

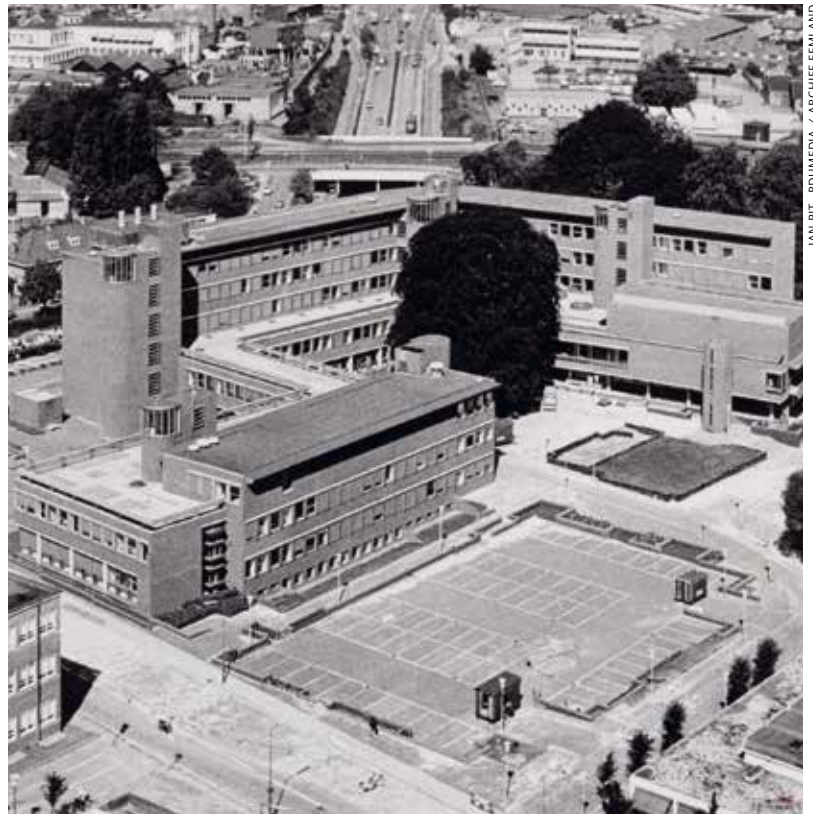
door JANNIS LOOTENS

Het heeft heel wat voeten in de aarde gehad voordat in 1974 het stadhuis geopend kan worden. Een eerste aanzet voor een nieuw stadhuis komt er al in 1950. Vijf jaar later wordt uit een aantal ingezonden ontwerpen het plan van architect Van Kranendonk gekozen. Het project ligt vervolgens maar liefst veertien jaar stil. In 1969 wordt opnieuw een aanzet gegeven om het stadhuis te bouwen. Omdat het originele plan dan al is verouderd, wordt er een nieuw ontwerp gemaakt. Dit wordt wel weer aan Van Kranendonk gegund en nu wordt er wél vaart achter gezet. Begin 1971 gaat de Amersfoortse bouwmaatschappij Heilijgers aan de slag. Drie en een half jaar, zestien miljoen gulden, 6000m³ beton, een miljoen bakstenen en 100 kilometer houten plafondschootjes verder is het stadhuis klaar om geopend te worden. En daarvoor wordt de genoemde special uitgegeven.

VOOR DE GEMEENSCHAP

Wie een bron gebruikt moet altijd nagaan wat het oorspronkelijke doel was van de maker. De special *De Stad Amersfoort* is duidelijk uitgegeven om de burgers van Amersfoort warm te laten lopen voor hun nieuwe stadhuis. Misschien wel juist omdat het project zo lang heeft geduurd. Er wordt meerdere keren benadrukt dat het stadhuis vooral geen ‘ambtenaren-paleis’ is en ook geen ‘strak, koel stadskantoor’, maar een (stad)huis en een ‘waardige residentie’.

Aan de hand van veel foto's wordt de lezer meegenomen door dit nieuwe huis. Er wordt een heel aantal facetten uitgelicht, uiteraard de zaken die voor de burger van belang zijn. Zo heeft de raadszaal een tribune

Gezicht op het stadhuis vanaf de Onze-Lieve-Vrouwetoren. De foto is gepubliceerd in de special *De Stad Amersfoort*, 22 augustus 1974.

voor honderd personen, waarvan de helft op gelijke hoogte kan zitten met de raadsleden. Er zijn twee trouwzalen met geluidsinstallatie en regelbare sfeerverlichting. De afdeling Bevolking is als meest gebruikte afdeling direct aan de centrale hal geplaatst. De burger die naar het spreekuur van een wethouder wil, kan zijn beurt afwachten in een gezellig zitje. De mindervaliden krijgen de garantie dat het stadhuis voor hen volledig toegankelijk is gemaakt. In een apart kader wordt de bewegwijzering in het stadhuis ook nog even uitgelegd. Vooral handig voor diegenen die tussen 29 augustus en 4 september naar het open-huis komen.

DE OPENING

Het wervende karakter van de special heeft bijna vijftig jaar later op mij ook effect. Niet om het stadhuis te bezoeken, dat ken ik wel. Maar ik ben nu wel benieuwd hoe de opening precies is gegaan. Het voordeel van een archief is dat ook daarover genoeg bewaard is. Zo blijkt dat prinses Beatrix was uitgenodigd om het gebouw te openen, maar Amersfoort moet het uiteindelijk doen met een tweede keus, de minister van binnenlandse zaken W.F. De Gaay Fortman. Hij onthult op 28 augustus 1974 om 15 uur samen met de oudste en een jonge inwoner van de stad een bakstenen *schakelplastic*. Dit symboliseert de relatie tussen burger en overheid. Op dat moment hebben de Amersfoortse ambtenaren, als echte gewoontedieren, al twee dagen gehad om te wennen aan hun nieuwe omgeving.

FEESTELIJK

Tijdens de opening zijn er diverse speeches; van de minister, van burgemeester Troostwijk, van aannemer Heilijgers en architect Van Kranendonk. De architect memoreert aan de laatste vergadering van het bouwteam in de 'Vette Pot', waarbij Heilijgers gekscherend voorstelt om het gebouw niet aan de gemeente over te dragen, maar het zelf te houden. Ze zijn duidelijk trots op het gebouw dat ze samen hebben gerealiseerd. Om de opening feestelijk en muzikaal te omlijsten zijn diverse internationale bands uitgenodigd. Onder meer de *Royal Air Force-Germany Band* uit En-

Opening van het nieuwe stadhuis met vlnr wethouder W. Huslage, minister W.F. de Gaay Fortman en burgemeester M. Troostwijk.

Boven: De opening van het stadhuis opgetekend in het Guldenboek.
Links: Het schakelplastic naast de huidige hoofdingang.

Jannis Lootens is collectiebeheerder bij Archief Eemland.

geland, *Groupe Folklorique La Ronde* uit Luxemburg en bovenal de Zwitserse *Fanfare de la Cave du Mandement*. De opening van het stadhuis vormt namelijk ook het begin van het Keistadfeest.

IN ZWITSERSE SFEREN

Zwitserland is het gastland van het Keistadfeest van 1974. Dus is er Zwitserse muziek en komt er een Zwitserse kei in de stad, die tegenwoordig in het Plantsoen-Zuid ligt. Verder is de Sint-Aegtenkapel omgetoverd tot een *Schweizerhaus* en is er in De Zonnehof een tentoonstelling *Heden-daagse Zwitserse Kunst*. Ook het stadhuis wordt opgenomen in de rij te bezoeken-locaties. In de raadselder van het nieuwe stadhuis is onder meer een stenenverzameling van de *Neue Helvetische Gesellschaft* te zien. Voor de opening van het stadhuis zijn er vanzelfsprekend ook een aantal Zwitserse gasten uitgenodigd, onder andere de ambassadeur van Zwitserland en de burgemeester van Chur. Hun namen staan opgetekend in het Gulden Boek van Amersfoort en

ook dat is terug te vinden in het archief.

De opening van het stadhuis wordt dus handig opgenomen in een groter feest. Zo is niet alleen de special een onderdeel van de reclamecampagne voor het nieuwe stadhuis.

TOEKOMST EN VERLEDEN

Sinds de opening is het stadhuis een aantal keer uitgebreid om de groeiende ambtenarij van een sterk groeiende

gemeente te kunnen blijven huisvesten. Ondertussen voldoet het pand steeds minder aan de eisen van deze tijd en dus is de beslissing genomen om een nieuw stadhuis te bouwen. Wie graag op de hoogte wil blijven van de plannen voor dit nieuwe huis voor de stad kan kijken op www.amersfoort.nl/toekomst-stadhuis. Voor degenen die liever naar het verleden kijken is het boek *De stadhuizen van Amersfoort* een aanrader. Een natuurlijk zijn de originele archiefstukken in te zien bij Archief Eemland (na afspraak). ●

Nog steeds veel militairen in de stad

Bij Koninklijk Besluit van 6 augustus 1860 No 22 kreeg Amersfoort officieel een garnizoen. Rond 1900 was dat zelfs uitgegroeid tot het grootste van Nederland. Minder in het oog springend dan toen, is er ook vandaag de dag nog sprake van een indrukwekkende militaire aanwezigheid. Dankzij de Bernhardkazerne aan de Barchman Wuytierslaan.

COLLECTIE JAN CAREL VAN DIJK

door JAN CAREL VAN DIJK

Van iets als een garnizoensplaats, een plek waar landelijke eenheden een vast verblijf hebben, was in Amersfoort voor het eerst sprake rond 1839. België had zich afgescheiden van Nederland en toen de splitsing grotendeels afgewikkeld was, kregen teruggekeerde militairen onder meer in onze stad onderdak.

WELKOM

Vanwege het economische belang – met name de ooit belangrijke textielnijverheid liep op zijn laatste benen – was er al al voor gezorgd dat troepen welkom waren. Grote paardenstallen aan de rand van het centrum bij de Beestenmarkt werden aanvankelijk door de gemeente bekostigd. Het *Korps Rijdende Artillerie* (in de volksmond Gele Rijders genoemd) maakte er als eerste gebruik van en zou met een onderbreking tot 1881 in Amersfoort blijven.

Hoofdpoort Infanteriekazerne aan de Leusderweg rond 1900.

Kazerne Bereden Wapens, in 1978 als Prins Willem III Kazerne gesloopt.

Omdat het destijds in heel Europa onrustig was, nam de behoefte aan oefenterreinen en kazernes fors toe. Door het Koninklijk Besluit van 6 augustus 1860 No 22 kon het Rijk de gemeentelijke gebouwen overnemen en daarmee werd Amersfoort ook formeel garnizoensplaats.

KAZERNES

De aanloop naar de Frans-Duitse Oorlog (1870-1871) resulteerde in de mobilisatie van het veldleger en een forse uitbreiding van troepenomvang en kazernecapaciteit. Snel startte de bouw van grote militaire complexen, zoals in 1883 de *Kazerne voor de Bereden Wapens* (cavalerie en veldartillerie), de latere *Prins Willem III Kazerne*. Die lag tegenover de stallen aan de Beestenmarkt, die op het hoogtepunt onderdak boden aan maar liefst 1200 paarden. Verder kwam in 1892 een omvangrijk infanterie-kazernement gereed op de weg naar Leusden, de latere *Juliana van Stolbergkazerne*. Vooruitlopend daarop was in 1877 iets buiten het centrum aan de Hogeweg al een geheel nieuw militair hospitaal gerealiseerd ter vervanging van primitieve onderkomens in de binnenstad. Rond 1900 was door dit alles sprake van het grootste garnizoen van Nederland.

ARCHIEF EEMLAND / ABRAM STAKENBURG

ONGEMERKT ONMISBAAR

De staf van 300 Materieel Logistieke Compagnie is ook in de Bernhardkazerne gevestigd en stuurt vanuit Amersfoort 21 over het gehele land verspreide nevenvestigingen aan met in totaal zo'n 400 militairen en burgers. Die zijn ondermeer actief op het gebied van hogere vormen van onderhoud, oftewel reparaties van voertuigen en installaties die militaire eenheden niet zelf kunnen verrichten. Verder is de compagnie landelijk verantwoordelijk voor het beheer, de opslag en in bepaalde gevallen de inname van munitie. Een andere taak is nog het beheren van een pool van leenvoertuigen, voor als er bij opleidingen en trainingen vervangende of extra voertuigen nodig zijn.

MOBILISATIE 1914

Nieuwe impulsen kreeg Amersfoort dankzij een tweede grote mobilisatie, die van 1 augustus 1914. Op de heide van de Vlasakkers kwam in 1915 een enorm barakkenkamp voor de infanterie tot stand, dat tijdens het interbellum overigens weer grotendeels verdween. Maar de overblijvende kern zou er mede voor zorgen dat daar in 1938 de *Bernhardkazerne* werd gebouwd, waar in 1939 het Tweede Eskadron Pantserwagens werd gehuisvest. Gezien de dreiging vanuit Nazi-Duitsland was in 1936 al een Eerste Eskadron Pantserwagens geformeerd in Den Bosch.

NA 1939

Vanwege de donkere wolken van een naderende oorlog vond op 28 augustus 1939 opnieuw een algehele mobilisatie van de krijgsmacht plaats. De vele opgeroepen reservisten werden gehuisvest in meerdere nieuwe barakkenkampen in en om Amersfoort. Die waren toen wederom voornamelijk bestemd voor infanteristen, maar na de bevrijding nam de cavalerie de grootste locaties over. Kamp *De Bokkeduinen* zou tot 1956 hulpkazerne van de toen met de tankopleidingen belaste *Bernhardkazerne* zijn. *De Boskamp* aan de Appelweg (het voormalige Kamp Amersfoort) zou tot eind 1967 vooral aan parate cavalerie-eenheden onderdak gaan bieden.

GENEESKUNDIGE TROEPEN

De omvangrijke Amersfoortse infanteriekazerne, later dus *Juliana van Stolbergkazerne* genoemd, werd in 1950 de hoofdlocatie van de Geneeskundige Troepen, tot aan hun vertrek in 1978 naar de Hilversumse *Korporaal Van Oudheusdenkazerne*. De verouderde kampen en kazernes, die grotendeels in de stad lagen, werden van lieverlee gesloopt of omgebouwd tot woningen. De enorme paardenstallen waren al direct na de Tweede Wereldoorlog getransformeerd tot een De-

Modern simulatiecentrum in de Bernhardkazerne.

Jan Carel van Dijk is secretaris van de Oudheidkundige Vereniging Flehite. Hij geeft lezingen en schrijft over onze geschiedenis na 1850.

pot Kleding en Uitrusting van de Koninklijke Luchtmacht, maar ze verdwenen in 1974. De gemeente kon het gebied daarna herontwikkelen.

ANDERE DEFENSIELOCATIES

In Amersfoort zouden nog andere defensielocaties komen, zoals een militair sanatorium en een mobilisatiecomplex die beide niet meer bestaan. Wat nu nog aan de rand van de stad rest, is echter niet mis. De *Bernhardkazerne* is thans de thuisbasis van het Opleidings- en Trainingscommando (OTCo) van de Koninklijke Landmacht en het aanpalende oefenterrein *De Vlasakkers* speelt anno 2021 nog steeds een grote rol, ondermeer voor alle rijopleidingen die te maken hebben met rupsvoertuigen. Een erfenis uit de Koude Oorlog is daar ook een vrij fors militair spoorwegemplacement. Dat is nog volop in gebruik voor instructie, stalling en samenstellen van treinen op weg naar grootschalige oefeningen. Last-but-not-least zijn er in de *Bernhardkazerne* ook twee interessante musea, namelijk het *Cavaleriemuseum* en de *Historische Collectie Verbindingsdienst*. Die zijn in hoofdzaak bedoeld voor het handhaven van de tradities van die legeronderdelen en hebben voor het defensiepersoneel een educatieve functie: waar is men vandaan gekomen. Belangstellende burgers zijn er echter welkom.

JAN CAREL VAN DIJK

TWEELUIK

Omdat letterlijk tienduizenden Nederlanders - actief dienende militairen én veteranen - iets met Garnizoen Amersfoort hadden of hebben, is deze geschiedenis nu te boek gesteld. Het completeert tevens als het ware een tweeluik met de vorig jaar uitgebrachte publicatie *Ruim anderhalve eeuw Amersfoorts spoor*: samen zijn ze namelijk dé twee groei-impulsen van de stad. Het nieuwe boek bevat bijzonder fotomateriaal voorzien van compacte teksten met maximale informatie. Daarbij komen ook zaken als het soldatenleven, militaire tehuizen, ruitersport en muziek aan de orde. Tevens de grote manifestaties voor het brede publiek, alsmede diverse militaire ceremonies die er in de loop der jaren georganiseerd zijn. ●

Lees meer in Ruim anderhalve eeuw Amersfoorts garnizoen van Jan Carel van Dijk (zie p.23).

Ed van der Veer

DE FASCINATIE VAN...

„ Mijn eerste kennismaking met Amersfoort was er in mei 1959 één van 'WOW'. Als elfjarig jochie bij pa achterop de 'brommert' naar Amersfoort 700 jaar. De optocht in historische kledij, staande onder de Kamperbinnenpoort, staat me nog steeds levendig voor de geest.

De tweede kennismaking, meer en langduriger, was toen ik in 1965 in het oude gebouw van de Normaalschool met opleiding in de Herenstraat kwam. Dagelijks vanuit Hilversum met trein en eigen 'brommert', Amersfoort was binnen de kortste keren 'gewoon'.

Dat veranderde toen ik mijn afstudeerscriptie wijdde aan de Hervorming in Bunschoten, mijn woonplaats van dat moment. Archiefonderzoek werd naast noodzaak vervolgens ook een hobby. Aan het Stadhuisplein, waar gemeentearchivaris Hovy achter zijn lessenaar over zijn bril kijkend kantoor hield, kreeg ik alle gelegenheid om vrijuit te snuffelen. De stadsbeschrijvingen van Van Rootselaar en Van Bommel werden belangrijke 'Fundgruben'. Oude kaarten in morsige kokers kwamen soms met snippers en al voor het eerst sinds Joost-mageweten-wanneer tevoorschijn.

In het Provinciaal Archief Utrecht vond ik nog veel meer. Prachtige oorspronkelijke bronnen over het Eemland: in de notulen van de Dordtse Synode (1618-1619), register hoofdgeld (1633), een volkstelling (1648), huisgezinnen (1675). Amersfoorts historie kwam steeds dichterbij! Bij veel aspecten van de geschiedenis van Nederland

bleek Amersfoort betrokken. Heksenvervolgingen, machtsstrijd en politieke moord, bedevaart, Moderne Devotie en kloosters, oudkatholieke kerk, de grote invloed van handel, nijverheid en industrie, vervoer, militair apparaat, wereldoorlogen.

Amersfoort werd mijn werkplek: docent geschiedenis. Menig leerling zal het zich nog herinneren, naar Brugge om de overeenkomsten tussen Amersfoort en Brugge in kaart te brengen. 'Verplicht' in de binnenstad zoeken naar de functie en bouwkundige kenmerken van monumenten. Amersfoorts geschiedenis van en in monumenten groeide, het liet me niet meer los.

Dat werd nóg intensiever toen in 2014 mijn buurman om hulp vroeg; de Stichting Levende Historie dreigde in zwaar weer te komen en gezien mijn achtergrond was advies welkom. Dat liep anders, ik werd er bestuurslid van én lid van de Oudheidkundige Vereniging Flehite. Dankzij de OVF jaarboeken, Kronieken en gedigitaliseerde bronnen van Archief Eemland, werden mijn boekenplank én kennis aangevuld.

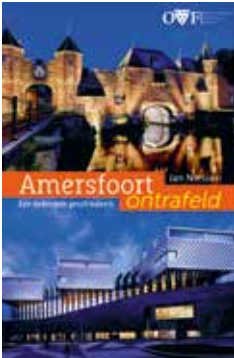
Door veel leeswerk, bronnenonderzoek, aanvullende informatie vergaren van de sociale geschiedenis – met name de zorg – in de periode 1850-1914, werd dat vrij *specifieke* kennis.

Dat leidde tot een project dat dit jaar is afgerond: een overzichtstentoonstelling op verplaatsbare panelen van de geschiedenis van het Sint-Pieters- en Bloklandsgasthuis in de kapel van het oude gasthuis. ●

Leden van de Oudheidkundige Vereniging Flehite vertellen hoe hun specialisme ook waarde heeft voor het Amersfoortse erfgoed.

Jan Niessen, *Amersfoort Ontrafeld – Een beknopte geschiedenis*

(Amersfoort, Stichting Flehite Publicaties, 2021), isbn 9789083192918, 144 pp, geïllustreerd €18,90. Wie kent Amersfoort niet? Maar hoe is de stad ontstaan? Wie zijn de Amersfoorters en waar komen zij vandaan? Hoe regelden zij hun zaken en bouwden zij aan hun stad? Hoe hielden zij vijanden buiten en kregen zij het water weg? De antwoorden op deze en nog meer vragen staan in dit boek.

Jacques de Waart, *Ode aan Amersfoort – Stadsdichtersgedichten* (Amersfoort, Boekengilde/GiSA, 2021), isbn 9789464370928, 218 pp, €19,95. Meer dan honderd gedichten van de voormalige stadsdichter vormen een poëtische stadswandeling, langs bijzondere plekken, bijzondere mensen en bijzondere momenten. Gedichten gemaakt voor de stad die hem lief is.

Flehite Historisch Jaarboek voor Amersfoort en omstreken 2021 (Amersfoort, Stichting Flehite Publicaties, 2021), isbn 9789083192925, 176 pp, €18,90. Zie p.17.

Albert Boersma, *Ander licht op Withoos - Drie generaties Withoos* (Amersfoort, Boiten Boekprojecten), isbn 9789083087092, 576 pp, €69,95. Monografie en oevrecatalogus toont de veelzijdigheid van Mathias Withoos: schilder, bestuurder en leermeester. De auteur neemt ons mee in de 17e-eeuwse verborgen boodschappen in Withoos' werk, die wij als 21ste-eeuwer niet meer kennen. Foto's van nazaat Hans Withoos gaan de dialoog aan met de oude werken.

Hans Withoos, *Ander licht op Withoos* (Amersfoort, uitgeverij Boiten Boekprojecten, 2021), isbn 9789083189406, 144 pp, €35. Op eigen wijze maakt Hans Withoos fotografische werken die geïnspireerd zijn op de mystieke werken van zijn voorvader Mathias Withoos. In Hans' laatste serie beelden vind je het thema, 'geniet het leven' terug!

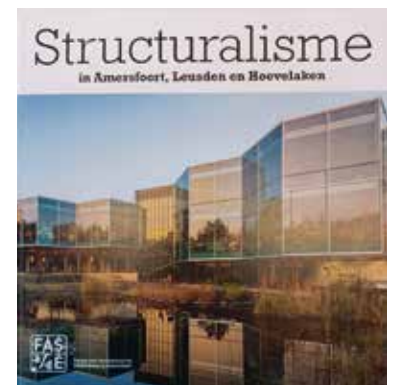
Jan Carel van Dijk, *Ruim anderhalve eeuw Amersfoorts Garnizoen* (Amersfoort, Stichting Flehite Publicaties, 2021), isbn 9789082074895, 80 pp, geïllustreerd, €14,95. Bij Koninklijk Besluit werd Amersfoort in 1860 formeel een garnizoensstad, wat inhield dat legeronderdelen hier een vaste standplaats hadden. Rond 1900 was Amersfoort de grootste van Nederland. Ook nu nog is er militaire aanwezigheid met de Bernhardkazerne en het oefenterrein

De Vlasakkers. www.flehitewebshop.nl

Jacques Smulders, *The Sixties Amersfoort en Regio* (Amersfoort 2021) 324 pp, €30. Rijk geïllustreerd boek over de Amersfoortse popcultuur in de jaren '60. Vierentwintig bands uit Amersfoort en omgeving worden uitgelicht.

Gerard Raven (red.), *Verbinding. 50 jaar De Hoeksteen 1971 – 2021* (Amersfoort, Boiten Boekprojecten, 2021), isbn 9789083087085, 112 pp, €15. Aan de hand van diverse thema's wordt de geschiedenis van deze Protestantse wijkgemeente door leden beschreven.

Irene Edzes en Lotte Schuitemaker (samenstelling), *Structuralisme in Amersfoort, Leusden en Hoevelaken* (Amersfoort, FASadE 2021) 48 pp, €12. Magazine bij de tentoonstelling met dezelfde titel. Een vogelvlucht langs voorbeelden van structuralisme, met foto's van Dirk Verwoerd. Met bijdragen van Anita Blom, Elke Bruns, Irene Edzes, Johan Galjaard, Niels Heijdenrijk, Herman Hertzberger en Saskia Verhoeven.

Jaap Houwer, *Gerritsen, hooi, stro en granen, Moeder aller handel langs de Amersfoortse Eem.*

Als oud-werknemer van graanhandel Gerritsen (in eerste instantie aan de Kleine Koppel en later Vanadiumweg) deed de auteur onderzoek naar de geschiedenis van de familie Gerritsen en hun bedrijf. De publicatie is in te zien bij Archief Eemland.

AGENDA

EXPOSITIES 2021-2022

MUSEUM FLEHITE www.museumflehite.nl

Ander licht op Withoos - Drie generaties Withoos - 12 december t/m 8 mei. Grote overzichtstentoonstelling van het werk van Mathias Withoos. Withoos geniet internationale bekendheid om het dramatische, caravaggistische licht in zijn weidse stadsgezichten en gedetailleerde stillevens. In de tentoonstelling hangen negentig werken van drie generaties Withoos, van vader Mathias, zijn kinderen én van hedendaags fotograaf en nazaat Hans Withoos.

Sculpture breathes life - 4 juni t/m 25 september 2022. Voor het eerst in Nederland: de beroemde Amerikaanse kunstenaar Philip Haas (1954) neemt Museum Flehite over. Het museumgebouw wordt getransformeerd tot de verleidelijke en meeslepend creatieve wereld van Haas.

De jonge Mondriaan - 8 oktober 2022 - 29 januari 2023. Circa 80 vroege, figuratieve werken (olieverfschilderijen en -schetsen, aquarellen en tekeningen) uit particuliere verzamelingen.

2022: Mondriaan 150, feest van de verbeelding - ter gelegenheid van Piet Mondriaans 150e geboortedag

- Kunsthal KAdE www.kunsthalkade.nl, **Het schurend paradijs** - 24 januari t/m 18 mei
- Mondriaanhuis www.mondriaanhuis.nl, **Lef!** - 26 februari t/m 28 augustus
- Mondriaanhuis, **Onbegrensd** - 4 september t/m 5 maart 2023
- Museum Flehite www.museumflehite.nl, **De jonge Mondriaan** 8 oktober - 29 januari 2023
- Rietveldpaviljoen www.033fotostad.com, foto-expositie
- Sint-Joriskerk www.joriskerkamersfoort.nl, AKV De Ploegh

ACTIVITEITEN

OUDHEIDKUNDIGE VERENIGING FLEHITE

Lezingen gratis voor OVF-leden, niet-leden €5. Aanmelden verplicht via ovfaanmeldingen@gmail.com. Coronacheck verplicht. Meer informatie zie www.historisch-amersfoort.nl.

18 januari 2022 - *Nieuwe bevindingen over Kamp Amersfoort*. Floris van Dijk (coördinator onderzoek bij Nationaal Monument Kamp Amersfoort) spreekt over het historisch onderzoek, waarbij recent allerlei nieuwe bevindingen zijn gedaan. Locatie: Nationaal Monument Kamp Amersfoort - Loes van Overeemweg 19. Start rondleiding 19 uur - lezing 20.15 uur.

22 februari 2022 - *Mathias Withoos' inspiratiebronnen*. Gastconservator en Withoos-kenner Albert Boersma neemt in zijn lezing de toehoorders mee in zijn zoektocht naar Withoos' inspiratiebronnen. Locatie onbekend.

NGV-AFDELING AMERSFOORT EN OMSTREKEN

Voor lezingen en andere activiteiten zie www.ngv.nl

KRONIEK

verschijnt vier maal per jaar en is een uitgave van Stichting Flehite Publicaties.

U ontvangt het blad door lid te worden van:

- Oudheidkundige Vereniging Flehite voor €30,-, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt;
- Stichting Archeologie Amersfoort voor €25,- per jaar, met optie jaarboek Flehite.

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: Jan Carel van Dijk
Toscastraat 1 • 3816 TH Amersfoort
033 475 12 49
secretariaat@historisch-amersfoort.nl
www.historisch-amersfoort.nl

Museum Flehite

Postbus 699 • 3800 AR Amersfoort
033 247 11 00
info@museumflehite.nl
www.museumflehite.nl
Bezoekadres: Westsingel 50 en Breestraat 80
Openingstijden dinsdag t/m zondag 10 - 17 uur
(openingstijden feestdagen zie museumflehite.nl)

Afdeling SO/Monumentenzorg Amersfoort

Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort
033 469 59 34
monumentenzorg@amersfoort.nl
www.amersfoort.nl/monumentenzorg
Bezoekadres: Stadhuisplein 1
Bezoek volgens afspraak.

Archief Eemland

Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort
033 469 50 17
archiefeemland@amersfoort.nl
www.archiefeemland.nl
Bezoekadres: Het Eemhuis, Eemplein 73
Openingstijden zie www.archiefeemland.nl

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA)

Centrum voor Archeologie
Westsingel 46 • 3811 BB Amersfoort
033 463 77 97 archeologie@amersfoort.nl
www.archeologischcentrum.nl
www.amersfoort.nl/archeologie
www.stichtingarcheologieamersfoort.nl
Openingstijden zie website

Redactie

Tessa Beckman • Jan Carel van Dijk •
Lydia Edelkoort • Timo d'Hollosy •
Henk van Tilburg

Redactieadres

Lydia Edelkoort, Museum Flehite
Breestraat 80 • 3811 BL Amersfoort
l.edelkoort@museumflehite.nl
De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen in te korten en/of te herschrijven, zo mogelijk in overleg met de auteur. Meninge(n) verwoord in de artikelen zijn niet noodzakelijk die van de redactie.

Uitgave van de Kroniek wordt mede mogelijk gemaakt door

<http://www.vandeburgtenstrooij.nl>

Vormgeving Louis Nouws/Letterbeeld
Druk Veldhuis Media, Raalte
ISSN 1389-8442